

ANYAGKÖZLÉS

GÁBORI MIKLÓS

EGY 200 ÉVES ADAT BUDAPEST
RÉGISÉGEIRŐL

A főváros területén napjainkban folyó intenzív kutatás, a múzeumba kerülő leletek mennyisége, tudományos problémái — az újabb és újabb eredmények — elterelik figyelmünket azokról az évszázados adatokról, melyek egykor Budapest régészetének az első, kezdeti lépéseit jelentették. Érthető ez, minthogy ma már alig járulnak hozzá valamivel a mi modern alapokon nyugvó ismereteinkhez —, de érdekességükön kívül mindenkor meg fog maradni a tudománytörténeti értékük. — A legrégebb ilyen híradásnak, országos viszonylatban is, Schönwisner munkáját ismertük — 1778-ból —, mely az első régészeti ásatásról szól, Budapest területén. „De ruderibus laconici, caldarique romani” című könyve a mai Flórián téren végzett ásatását, az ott feltárt gazdag római kori leleteket ismerteti, — és pedig olyan alaposan és szakértelemmel, mely művét még ma is tudományos értékűvé, szakirodalommá teszi. A XVIII. századi irodalomban azonban nem ez az egyetlen munka, mely Budapest területén talált régészeti emlékekről szól, és pedig eléggé részletes leírás formájában.

A fenténél még régebb adatokat közölt J. E. F. Miller egy 1752-ben talált lelet közlésével, „Epitome vicissitudinum... de Libera Regia ac metropolitana Urbe Budensi” című könyvében, amely 1761-ben jelent meg. Ez a munka helytörténeti, topográfiai szempontból jól ismert történészeink előtt, a benne található érdekes régészeti adat azonban eddig elkerülte a szakemberek figyelmét. Latin nyelvű könyvének 111—113. lapján, az itt közölt acélmetszettel együtt (1. kép) a következőket olvashatjuk:

„Buda, 1752.

A No 1. kőből való fedéllel egészen addig jól lezárt kőurna, egyik oldaláról nézve lerajzolva — hossza hat, szélessége három, magassága pedig két láb —, és a No 2. hosszában öt, szélességében két és mélységében szintén két lábnyira kőfaragó munkával téglalakúra kivájt urna, Kelet felé irányítva, — előkerült a királyi út közelében, a téglalegető kemencék feletti dombon, mégpedig Buda város allodiumának közelében a kőhidacska mellett, és az egykori fürdő szomszédságában —, amelyben a talált dolgok abban a sorrendben voltak elhelyezve, amint itt le vannak rajzolva, mégpedig:

No 3. Arany lunula

4. Arany függő fül egy gyönggyel egyetemben

5. Arany gyűrű

6. Korallok és ékkövecskék

7. Kerek csontocska, közepén átfúrva

8. Csontocska

9. Rézből való kézmosó-tál

10. Fém lámpa örök fény számára

11. Nagyobb kannácska fekete agyagból

12. Valerianus Augustus réz érme, aki Krisztus születése után 256-ban uralkodott

13. Vörös agyagtányér

14. Kisebb kannácska fekete agyagból

15. Edényke vörös agyagból

16. Nagyobb, fekete agyagból való tál, de az urnából való kiemelés közben magától összetöredezett

17. Basiliscus

18. Vizi gyík fémből

19. Kis agyagedényke, a nedvesség mozgása következtében azonnal összetört

20. Rézből való fogantyú és lemezek, az urna köré erősítve, de a rozsdától javarészt már elpusztultak

A továbbiakban nem volt más, csupán föld, hamuval keverve.”

Amint látható, a lelet egy feltűnően gazdag, késő-római szarkofág, melyet leleteivel együtt a Valerianus-érem datál, — tartalmát pedig a mellékelt metszet talán még jobban mutatja be, mint a fenti leírás. Valószínűleg női sír lehetett, és mellékletei többnyire könnyen meghatározhatók. — A 6. tárgy, „coralla et lapilli”, bizonytalan ugyan, hogy ékköveket jelent-e, nem valószínű azonban, hogy közönséges kis kavicsokat a leltár megemlített volna. A 9., „malluvium cupreum” csupán formája miatt kaphatta a mosdó- ill. kézmosótál elnevezést. A 10. tárgy római kori fém mécses, mely a XVIII. századi latinságtól nyerte a „pro igne perpetuo” jelzöt. A vörös agyagtányér, éppúgy mint a másik edényke is, nyilvánvalóan terra sigillata. A „basiliscus” meghatározására ezen a helyen aligha vállalkozhatnánk —, a kép szerint itt éppen kakaszerű, stilizált állat (szobrocška?), — mint ahogyan a fémből készült „vízi gyikről” sem mondhatunk többet, mely esetleg delfint ábrázoló bronz-szobrocška lehetett. A réz tárgyak, mint a szarkofág veretei is, nyilván szintén bronzból voltak.

A gazdag sírláda lelőhelyét pontosan meg lehet határozni. A leltárt megelőző rövid bevezetés már maga is jól rögzíthető támpontokat nyújt, — ezenkívül Miller, aki részletes topográfiai adatokat közölt Budáról, a 109. lapon a könyvéhez mellékelt acélmetszet térképre utalva a következőket írja: „Z.Z. (jelzés a térképen) Szentháromság kápolna, melyet Cetto Jákob polgár és kereskedő az 1710. évben fogadalomból emelt. Ettől a szentélytől nem messze Dél felé, 200 lépés távolságra, az 1752. évben egy pogány családi temetkezési urna találatott. . .” A kápolna ugyan ma már topográfiailag nem azonosítható, a térkép megjelölése azonban, s az előbbi helyrajzi adatok elegendőek a szarkofág helyének megállapításához. Támpontot ad Buda város alodiuma a királyi út közelében —, az „egykori fürdő” pedig római kori hypocaustum volt. A tégláégető kemencék Budán a későbbi Drasche-téglagyár helyén álltak — tehát pontosan: a mai Vasas-sporttelep, a II. ker. Pasaréti-út 11—13. sz. telkén. A lelőhely Aquincum tágabb környékének talán leggazdagabb római temetőjéről vált később ismertté, ahol nem egy hasonlóan gazdag sírt találtak.¹

A szép régészeti lelet nem maradt Magyarországon, hanem mint annak idején annyi más értékünk, műkincsünk, császári ajándék lett.² Grassalkovich Antal gróf, a bécsi udvari kamara akkori elnöke, amint tudomást szerzett az értékes régiségekről Pozsonyban, levelet írt a budai magisztrátusnak. Miller Ferdinánd közli könyvében a levelet, s a budaiak válaszát is.

Grassalkovich közli a magisztrátussal — megbízható forrásból megtudta, hogy „valamiféle örökmécses” vagy „régí családi kincset” találtak valakinek a sírjában, s ezt jelenleg Budán őrzik. Véleménye szerint ez a ritkaság igen kedves lesz a felséges császárnak — és ha a magisztrátus úgy határoz, hogy felajánlja ajándékként, úgy legalábbis Pozsonyba el kell küldeni hozzá a költségek kiegyenlítése céljából —, és hogy saját maga nyújthassa át őket a felségeknek a budaiak nevében. — A levél egyébként 1755 végén kelt, hogy a leleteket addig hol őrizték, nem tudjuk. — A magisztrátus természetesen „nem tudott nem készsleges lenni, hogy a legalázatosabb lekötelezettséggel és hódolattal át ne nyújtsa ezt a régiséget kegyelmességnek” — azzal, hogy őket a császár legmagasabb kegyeibe méltóztassék majd ajánlani. A válaszlevél közli Grassalkovich-csal, hogy „a rájuk pazarolt sok kegye után már nem is méltóak erre az újabb jóságára”, — és a barokkos stílusban, szolgálai alázat hangján írt levélhez csatolták a fenti leltárat és rajzot is. A leleteket pedig ládába zárva, lepecsételve Pozsonyba szállították.

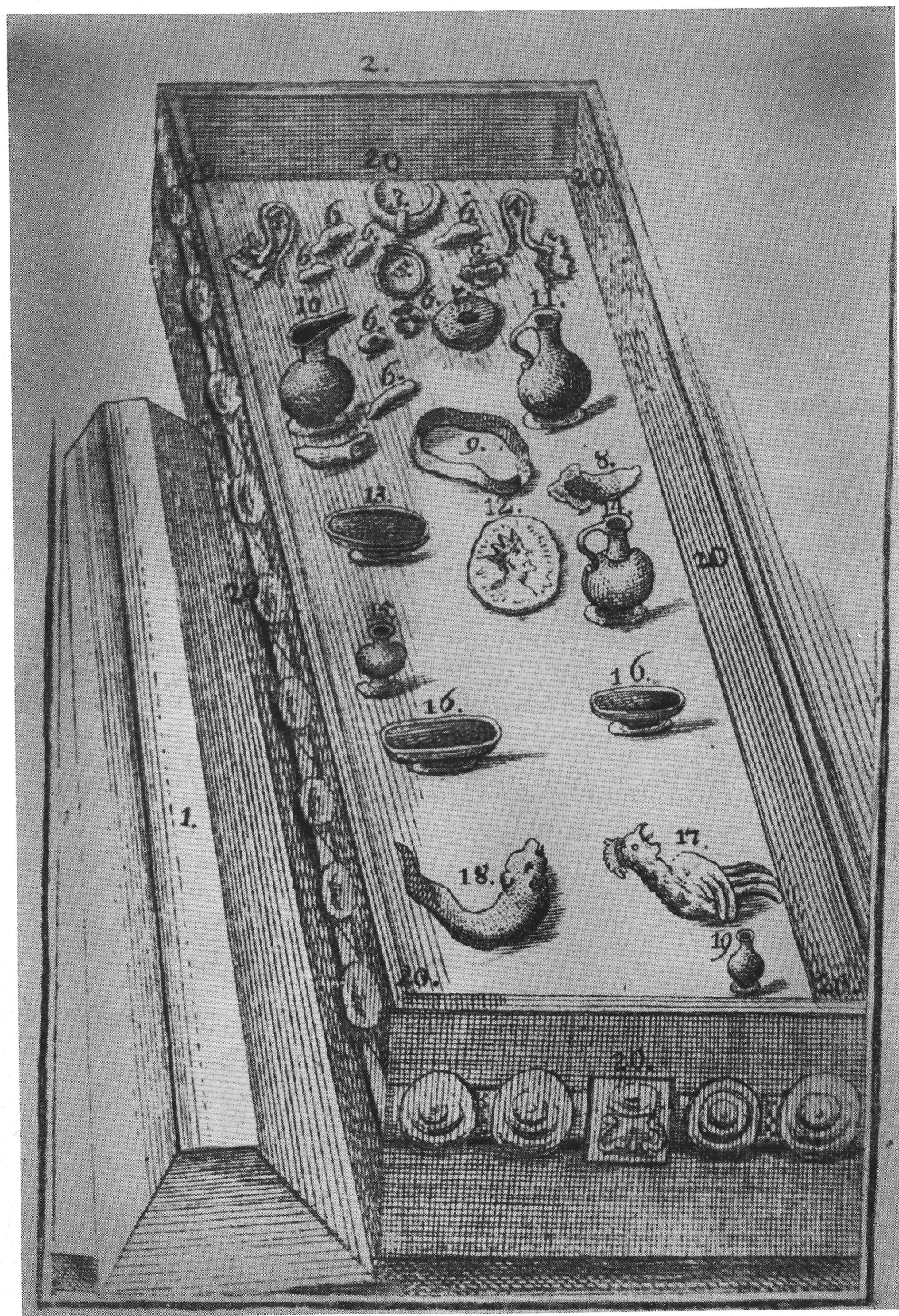
A budai magisztrátus levele a régiségek ügyében 1756. január 9-én kelt, és 20-án már Pozsonyból küldi köszönetét Grassalkovich, azzal a pár soros irattal együtt, melyet Bécsből Koch Ignác bárótól, a császári kamara titkárától kapott. — Miller ezeket is közli művében. Grassalkovich örömet fejezi ki a szép leletek felett, biztosítja a budai tanácsot hogy a császári fenség gondol rájuk, — Koch Ignác pedig gratulál a grófnak. Értesíti, hogy a régiségek a felségeknek is nagyon tetszettek, de még nem döntötték el, hogy elfogadják-e. Ennyit tudunk a Pasaréti úti római leletről és vándorútjáról.

Feltűnő azonban, hogy Miller Ferdinánd — akinek könyve a magyar eredet-mondától, Attilától kezdve egészen Mária Teréziáig, Buda egész történetéről szól — teljes hat oldalon foglalkozik ezzel a régészeti lelettel, képét is közli, — hisz egész műve sem nagy terjedelmű. Céltalan lenne személyével foglalkoznunk, de talán érdemes megemlítenünk egy másik, kéziratban maradt munkáját is, mely hasonló irányú érdeklődéséről tanúskodik. Ez Buda templomairól és szobrairól szól, s bizonyára éppúgy hasznos adatokat nyújthat várostörténészeink számára, mint ez az ismertebb.³ — Miller jogász volt, ügyvéd, majd Buda város jegyzője —, élete végén azonban érdeklődése kiterjedt városunk története, műemlékei, régiségei felé is. A múzeumi tudományok iránti hajlamát úgy látszik fia, Miller Jakab is örökölte, aki később a Nemzeti Múzeum igazgatója volt. — Amikor tehát ezt a tudománytörténeti dokumentumot közöljük, egyúttal fővárosunk múltjának egyik régi kutatójáról is megemlékezünk.

¹ Budapest Műemlékei. 1955. 13—35. — *Szilágyi J.*: Aquincum. 1956. 92.

² Ugyanaz a sors érte tehát, mint a Torkos László által 1748-ban a győri kalendáriumban közölt, Győr és Komárom közt talált feliratos szarkofágot. L. *Kanócsay M.*: A Magyarországon megjelent első provinciális római régészeti tanulmány. Rég. Dolg. — Diss. Arch. 3 (1961) 61—69.

³ *Miller Joh. Ferd.*: *Histographia de Ecclesiarum . . . Sacellorum, Colossorum . . . in Libera Regia ac Metropolitana Civitate Budensi.* Numero I. (Kézirat a MNM.-ban, ill. az Orsz. Széchenyi Könyvtárban)

1. kép. Római szarkofág képe J. E. F. Miller művében
 Abbildung eines römischen Sarkophags aus dem Werk des J. E. F. Millers

EINE ZWEIHUNDERTJÄHRIGE ANGABE
ÜBER DIE ALTERTÜMER VON BUDAPEST

Die auf dem Gebiet der Hauptstadt vonstatten gehenden intensiven Forschungen, die immer neueren Funde, Ergebnisse, lenken unsere Aufmerksamkeit von jenen Angaben ab, die dereinst die ersten Schritte in der Archäologie von Budapest bedeutet haben. Tragen diese Angaben heute auch kaum etwas zu unseren Kenntnissen bei, die auf modernen Grundlagen ruhen, — ihr wissenschaftsgeschichtlicher Wert wird jedoch immer erhalten bleiben.

Als früheste archäologische Angabe war uns bisher das 1778 erschienene Werk von Schönwisner bekannt, das von der ersten archäologischen Ausgrabung auf dem Gebiet von Budapest berichtet. Eine noch ältere Angabe gelangte jetzt in unsere Hände in dem 1761 erschienenen „*Epitomae vicissitudinum... de Libera Regia ac metropolitana Urbe Budensi*“ betitelten Buch von J. E. F. Miller, das einen 1752 entdeckten Fund aus der Römerzeit beschreibt.

Das in lateinischer Sprache abgefasste Buch, dem auch der hier veröffentlichte Stich angehört, gibt eine kurze Beschreibung über die Masse der, mit einem steinernen Deckel ganz bis dahin gut verschlossener „Steinurne“, sowie ihren Fundplatz „in der Nähe der königlichen Strasse, auf dem Hügel oberhalb der Ziegelbrennöfen, nahe dem Allodium der Stadt Ofen, neben dem Steinbrückchen, in der Nachbarschaft des einstmaligen Bades“ — zählt sodann die darin gefundenen Funde auf. — Das auffallend reiche spätrömische Sarkophag war durch eine Valerianus—Münze datiert, die Beigaben sind auch auf Grund des Stiches leicht zu bestimmen. Der Gegenstand Nr. 9 „*malluvium cupreum*“ erhielt, seiner Form wegen, den Namen Waschschüssel — Handwaschbecken; der Gegenstand Nr. 10, ein Öllicht, erhielt aus der zeitgenössischen lateinischen Sprache die Bezeichnung „*pro igne perpetuo*“. Der Gegenstand Nr. 17 „*Basiliscus*“ ist dem Stich nach eine, einem Hahn ähnliche, stilisierte Tierstatuette, Nummer 18 „*Wassereidechse*“ dürfte vielleicht eine Delphin darstellende Bronzstatuette gewesen sein. Auf Grund der auf die Fundstelle bezüglichen Angaben und einer Karte, kann die Fundstelle des Sarkophags und die Nummer des heutigen Grundstückes genau festgestellt werden. Die im Jahre 1752 „auf zweihundert Schritte von der, vom Bürger und Kaufmann Jakob Cetto aus Gelöbniss errichteten Kapelle gefundene heidnische Familienbestattung“ kam seinerzeit am heutigen Sportplatz, II. Bezirk, Pasaretstrasse 11—13 zum Vorschein, wo uns ein reicher, römischer Friedhof bekannt ist.

Der schöne Fund blieb nicht in Ungarn. Miller gibt auch jene Korrespondenz bekannt, die vom weiteren Schicksal der Gegenstände berichtet. Graf Anton Grassalkovich, der damalige Präsident der Wiener Hofkammer, teilt in einem Brief aus Pozsony (Pressburg) dem Magistrat von Ofen mit, dass den kaiserlichen Hoheiten die Stücke ein sehr willkommenes Geschenk wären, und der Magistrat soll diese zur Weiterleitung ihm zusenden. In Begleitung eines Briefes, in dem reichlich barocke Wendungen gebraucht waren, übermittelt der Magistrat Grafen Grassalkovich die Funde samt Liste und Zeichnung, ferner mit der Bitte, die Herren des Magistrats der allerhöchsten Gnade des Kaisers zu empfehlen. — Der darauffolgende Brief ist die Antwort des Grafen Grassalkovich, der seiner Freude über die schönen Altertümer Ausdruck gibt. Gleichzeitig legt er den aus Wien empfangenen Brief des Sekretärs der kaiserlichen Kammer, des Baron Ignaz Koch bei, in dem dieser dem Grafen gratuliert und ihn verständigt, dass den Hoheiten die Funde ausgezeichnet gefallen haben, sie jedoch noch keine Entscheidung getroffen haben ob sie das Geschenk annehmen wollen.

Auffällig ist — dass Miller, dessen Buch von nicht grossem Umfang, von der ungarischen Ursprungssage, von Attila (Etzel) an, ganz bis Maria Theresia die vollständige Geschichte von Ofen umfasst, diesem archäologischen Fund volle sechs Seiten widmet, und auch sein Bild veröffentlicht. In einem anderen seiner Bücher berichtet er über die Kirchen und Statuen von Ofen. Miller war Jurist, Advokat, sodann Notar der Stadt Ofen — gegen sein Lebensende wandte sich sein Interesse der Geschichte, den Denkmälern, den Altertümern der Stadt zu. Diese Neigung erbt auch sein Sohn, Jakob Miller, der Direktor des Ungarischen Nationalmuseums wurde. Als wir diese wissenschaftlichgeschichtliche Angabe veröffentlichen, gedenken wir auch gleichzeitig eines alten Forschers der Vergangenheit Budapests.

ÚJABB KÉSŐ-RÓMAI LELETEK A BÉCSI ÚTON

1959—1961-ben a volt Viktória-téglagyár helyén, a Kísérleti Lakótelep házalapozásai során késő-római sírok kerültek elő. 1961 őszén kutatóárkot húztunk a bölcsőde kertjében, a temető kiterjedésének megállapítása céljából.

A Viktória-téglagyár és a szomszédos Bohn-téglagyár területéről a múlt század közepe óta rendszeresen kerültek elő téglasírok, szarkofágok, gazdag leletanyaggal.¹

A Bécsi út vonalában a római korban út húzódott, az út mellett temetők helyezkedtek el. Még az eraviszkusz óslakosság használatában levő égetéses temető került elő a Bécsi út 82. számú telken. A II. század folyamán temetkeztek a Bécsi út 101—102. szám alatt napfényre került temetőben.²

A Bécsi út 98. sz. alatt Nagy Tibor tárt fel 1941-ben egy későrómai temetőt,³ itt téglasírok, másodlagosan felhasznált sírkövekből összeállított sírok kerültek elő, az érmek II. Constantiustól Gratianusig határozhatók meg.

A Kísérleti Lakótelepen elhelyezkedő temető nagy kiterjedésű, a mai Bécsi út vonalától húzódik kelet felé, központja a bölcsőde és a 620. épület közötti területen volt.

A feltérési munkát nehezítette az egész épületet beborító 250—300 cm vastag téglagyári törmelék feltöltés.

Sírleírások:

1. sír. 514/a épület.⁴

Téglalapokból összeállított sír, hossza 170 cm, szél. 50 cm. É—D-i tájolású, fej az északi részen. Melléklet: bronz bulla (15. kép).

2. sír

Téglalapokból összeállított koporsó, hossza 180 cm. É—D-i irányú, fej az É-i részen. Mellékletek: Bal térdénél szürke tál (7. kép), belseje világosabb, kívül sötétebb szürkére égetve. Pereme egyenesen kihajlik és hornyolt. Száj átm.: 16 cm, mag.: 6 cm. — Pirosra égetett, jól iszapolt vékony falú bögre, hornyolt oldallal. Mag.: 10 cm, száj átm.: 8 cm (8. kép).

3. sír 514/b épület.

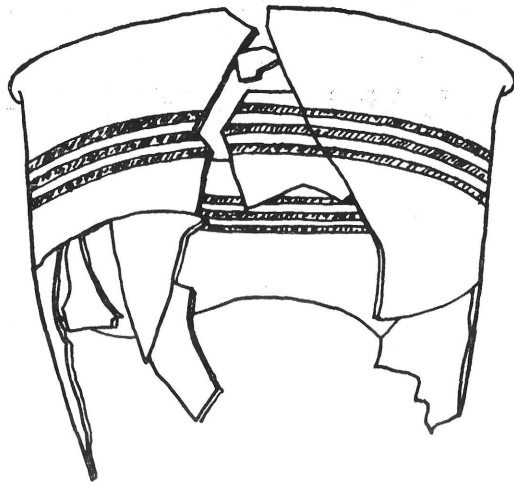
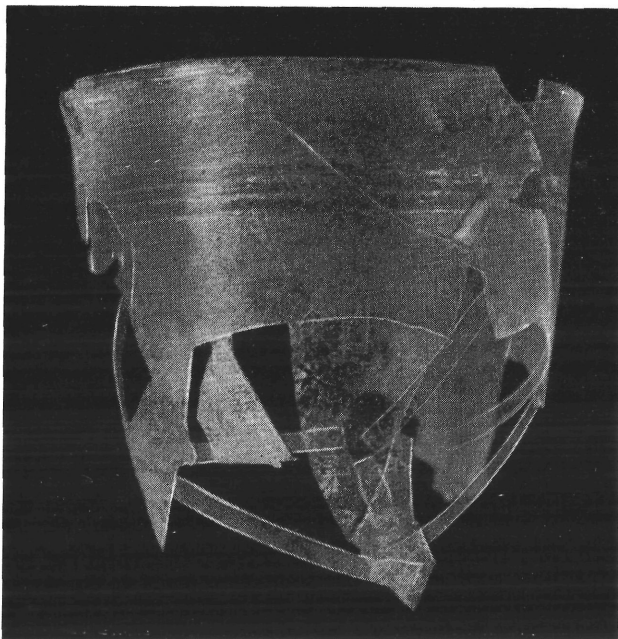
Kőlapokból összeállított koporsó, sarkainál habarccsal megerősítve. Hossza 150 cm, szél.: 50 cm. ÉK—DNY-i tájolású, a váz nyújtott helyzetben feküdt. Mellékletek: lábánál lóhere alakú kiöntőjű korsó, nyakgyűrűvel, világos citromsárga mázzal. Mag.: 22 cm, száj átm.: 5 cm (9. kép).

¹ Alföldi A.—Nagy L.: Budapest Története I₂. Budapest, 1942. 468.

² Uo. 465.

³ Nagy T.: Bud. Rég. XIII (1943) 374.

⁴ A dolgozatban szereplő 514, 620 stb. számok a Kísérleti Lakótelep egyes házait jelzik, melyek alapozásánál a sírok előkerültek. 1—10. számú sírok 1959-ben; 11—16. számú sírok 1960-ban kerültek elő.

2. kép. 46. sír: üveg pohár
Grab 46: Glasbecher

1. kép. 46. sír: pohár
Grab 46: Becher

4. sír

Téglasír, Ny—K-i tájolású. Egyik téglán I. Valentinianus kori bélyeg⁵ (42. kép).

5. sír. 115 épület.

Koporsó nélküli csontvázas sír. É—D-i tájolású, a fej az É-i részen. A csontváz egy sor falazótéglával volt lefedve. Melléklet nem volt.

6. sír

Téglasír. ÉNY—DK-i tájolású, a fej a DK-i részen. Csontváz 170 cm hosszú. Melléklet nem volt.

7. sír. MOT épület.

Téglalapokból összeállított koporsó, É—D-i tájolású, Bolygatott. Mellékletek: kisméretű gyűrű, kereszttel díszítve, kereszt körül koszorú; — kis fém pálcika; kisméretű ládika lemezborítóinak töredékei. A méretek után ítélve valószínűleg gyermeksír lehetett.

8. sír

Koporsó nélküli csontvázas sír, É—D-i tájolású. Előzővel párhuzamosan feküdt. Melléklet: vastőr, hossza 18 cm (41. kép).

9. sír

Kőlapokból összeállított koporsó, hossza 180 cm, szél.: 80 cm ÉK—DNY-i irányítású. Bolygatott, melléklet nem volt.

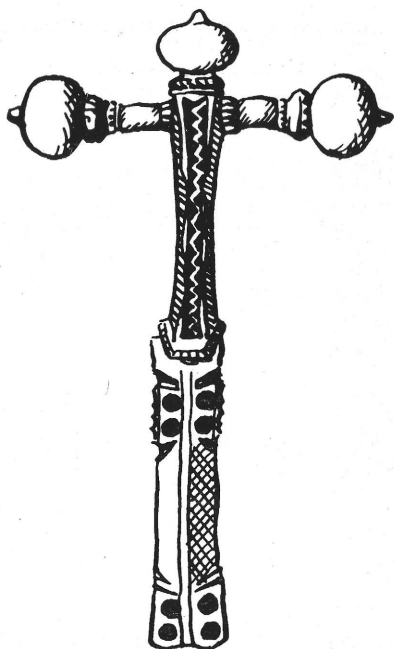
10. sír

Egy tömbből faragott kőkoporsó, hossza 2 méter, szél.: 1 méter, kőlap vastagsága 20 cm. Bolygatott, melléklet nem volt.

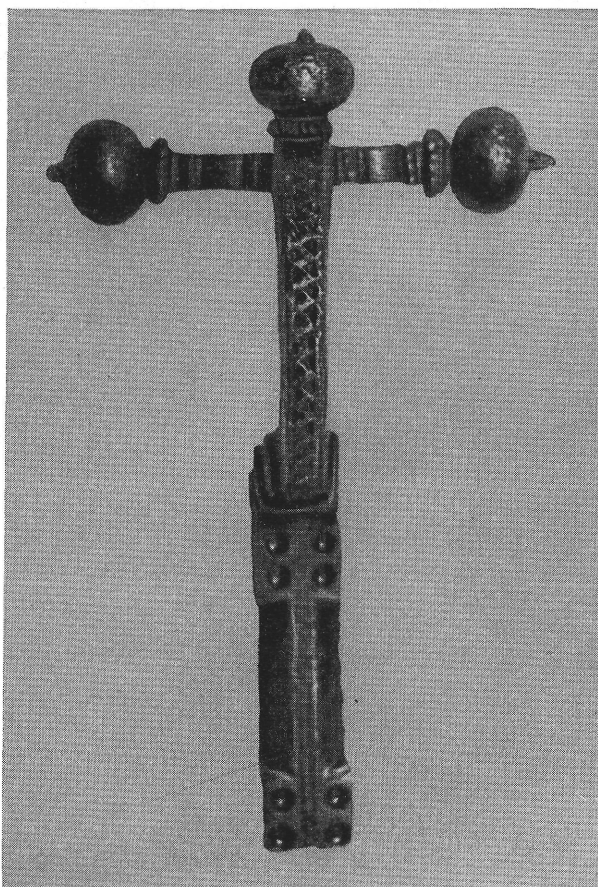
11. sír. 620 épület.

Téglalapokból összeállított sír, hossza 120 cm. NY—K-i tájolású. Mellékletek: üveg pohár (12. kép) félgömb alakú, keskeny gyűrűs talppal. Mag.: 7,5 cm, száj átm.: 5 cm. — Kerek átmetszetű bronz huzalból készült karperec, végei egymásba hajlanak. Átm.: 3,5 cm. Levél alakú veret (13. kép). Csontváz nyakánál egy db III. századi átfűrt kisbronz.

⁵ Szilágyi J. : Pannóniai bélyeges téglák. XXVI. t. 10, 12, 13 ábra.

3. kép. 46. sír: fibula
Grab 46: Fibel

4. kép. 46. sír: fibula
Grab 46: Fibel

12. sír

Tégllalapokból összeállított koporsó, ÉNy—DK-i tájolású. Az előző sírral szemben feküdt. Az iszapos talajban a csontok szétmállottak. Melléklet nem volt.

13. sír

Tégllakoporsó, NY—K-i tájolású, fej Ny-on. Teljesen kibontani nem tudtuk, mivel a modern épület fala alá húzódott. Melléklet a sírban nem volt.

14. sír

Téglasír, Ny—K-i tájolással. Melléklet: gömbhasú üvegpohár, nyaki része letörött. Mag.: 10 cm. Gömbhasú üvegpohár, törött. Talp átm.: 4,5 cm (18. kép).

15. sír

Téglasír, Ny—K-i tájolású. Fej Ny-on. Bolygatott. Mellékletek: barna ólommázás korsó, gyűrűs talppal, körte alakú testtel. A fül a perem alól indul. Mag.: 20 cm, száj átm.: 3,5 cm (10. kép).

16. sír

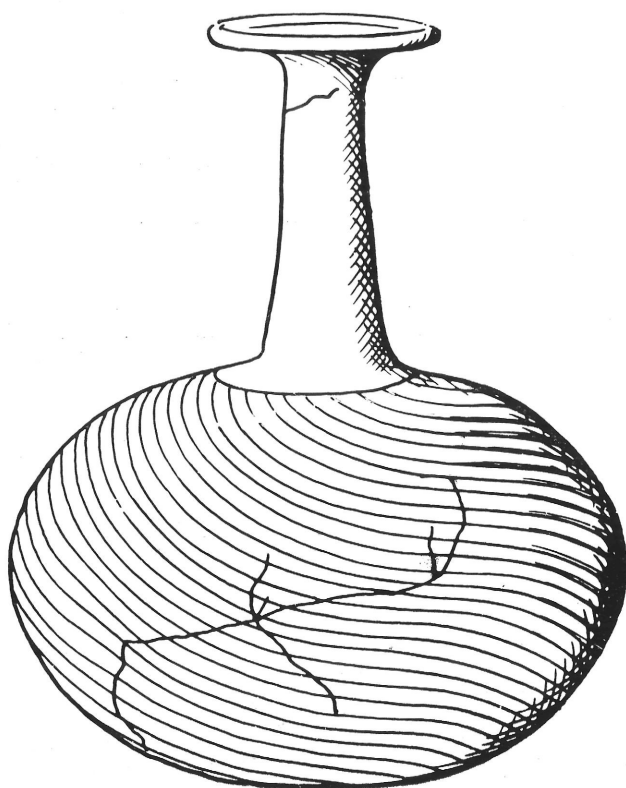
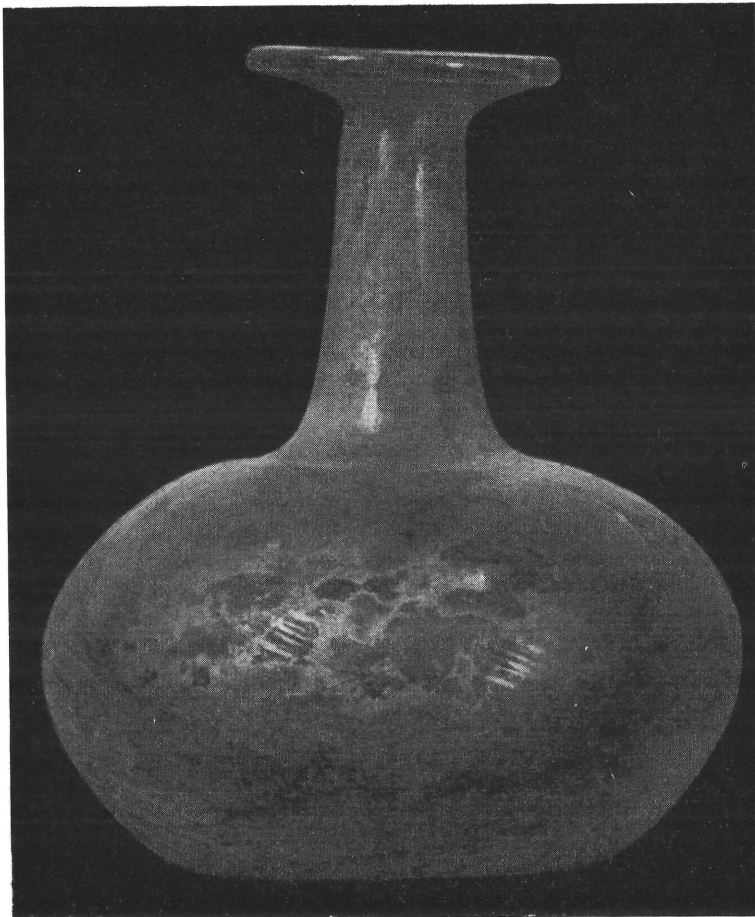
Tégllalapokból összeállított sír, hossza 170 cm, szél.: 50 cm. ÉNy—DK-i tájolású. Bolygatott. Mellékletek: egyfülű szürke bögre, keskeny, vágott peremmel, peremből induló, osztatlan füffel, sima talpú. Mag.: 11,5 cm, száj átm.: 7,5 cm (11. kép).

Bölcsháza alapozási árka.

17. sír

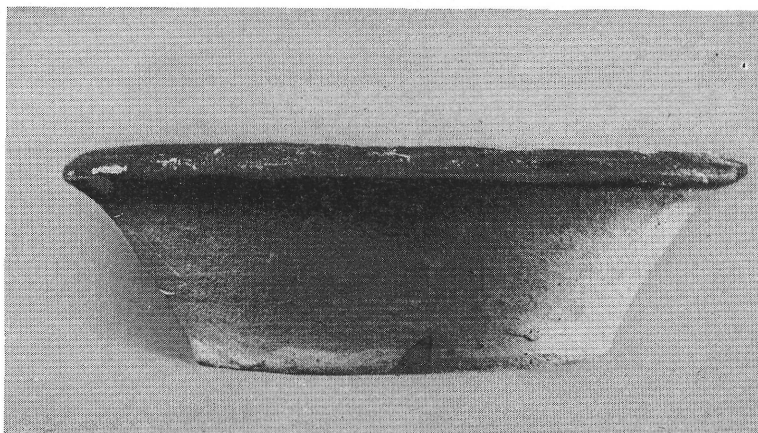
Épületfaragványokból, szarkofág feliratos oldallapjából összeállított koporsó (35. kép). Hossza 2 m, szél.: 83 cm, mélysége 80 cm. ÉNy—DK-i tájolású. Két halott feküdt benne. A sír bolygatott volt, melléklet nélkül.

5. kép. 48. sír: üvegpalack
Grab 48: Glasflasche

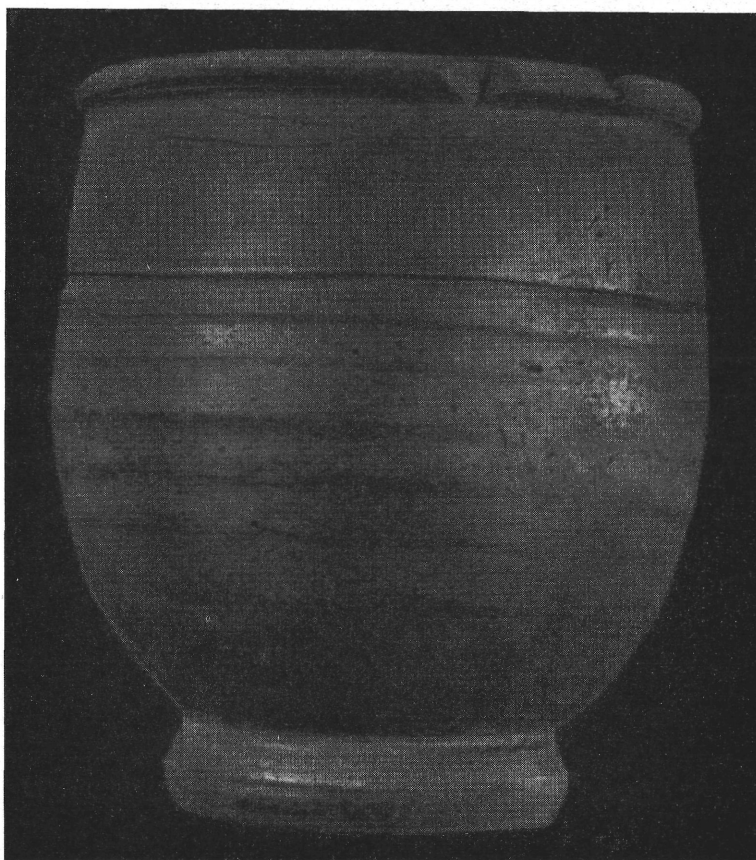

6. kép. 48. sír: üvegpalack
Grab 48: Glasflasche

7. kép. 2. sír: szürke tál
Grab 2: Graue Schüssel

8. kép. 2. sír: piros bögre
Grab 2: Roter Eecher

18. sír

Kőlapokból, másodlagosan felhasznált sírkő töredékekből összeállított koporsó. ÉNy—DK-i tájolású, az előzővel párhuzamosan feküdt. Melléklet a sírban nem volt (36—37. kép).

19. sír

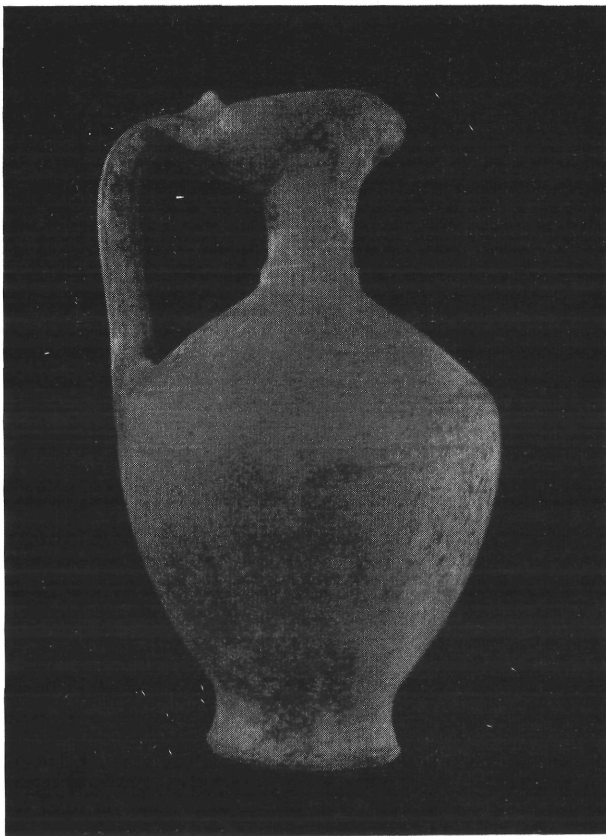
Téglasír, Ny—K-i tájolású, melléklet nélküli.

20. sír

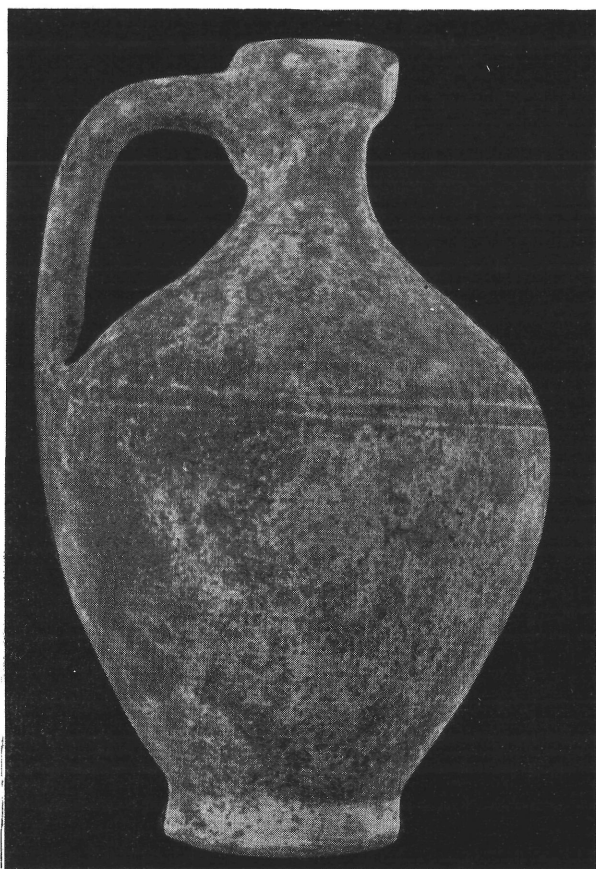
Téglalapokból összeállított sír, hossza 195 cm, szél.: 40 cm. K—Ny-i irányítású, fej K-en. Melléklet nincs.

21. sír

Téglasír, hossza 120 cm, szél.: 43 cm. Ny—K-i irányítású, fej Ny-on. A csontok szétmállottak, melléklet nem volt.

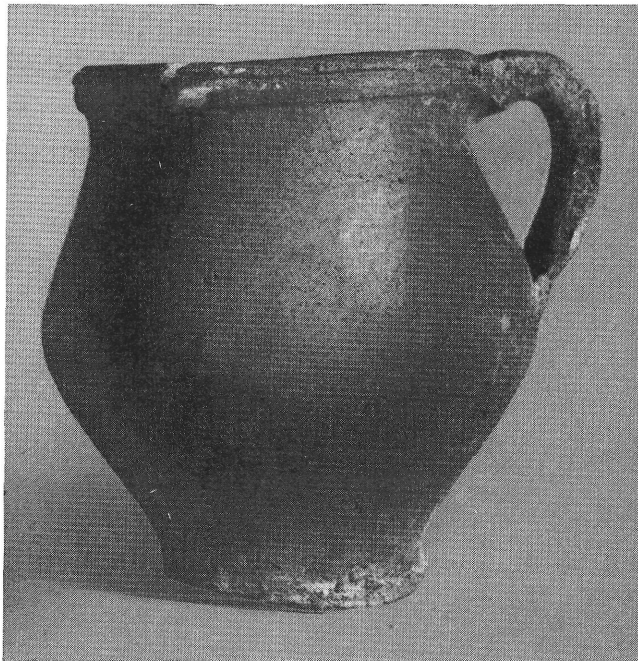

9. kép. 3. sír: lóherés kiöntőjű korsó
Grab 3: Krug mit kleeförmigem Ausguss

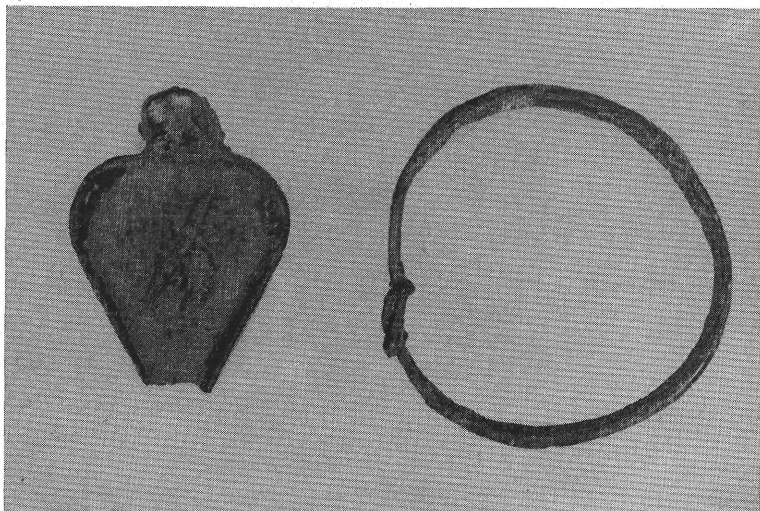

10. kép. 15. sír: korsó
Grab 15: Krug

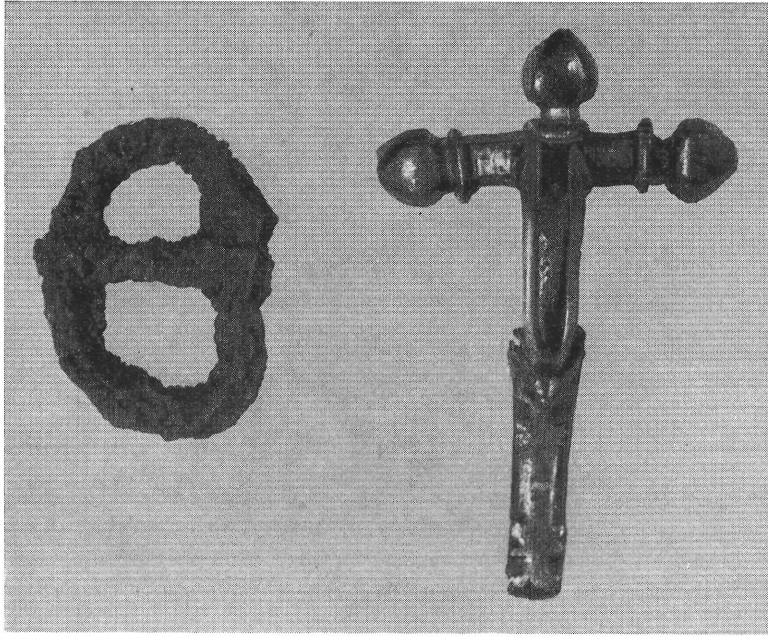
11. kép. 16. sír: sűrke bögre
Grab 16: Grauer Napf

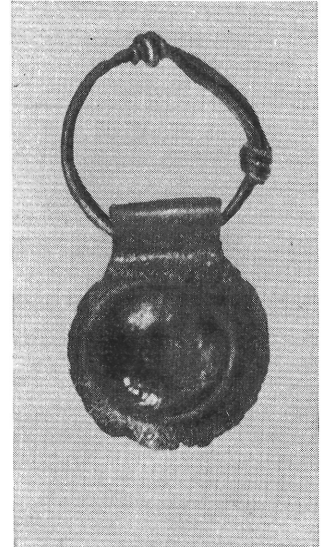
12. kép. 11. sír: üveg pohár
Grab 11: Glasbecher

13. kép. 11. sír: leletek
Grab 11: Grabfunde

14. kép. 47. sír: leletek
Grab 47: Grabfunde

15. kép. 1. sír: bronz bulla
Grab 1: Bronzene Bulle

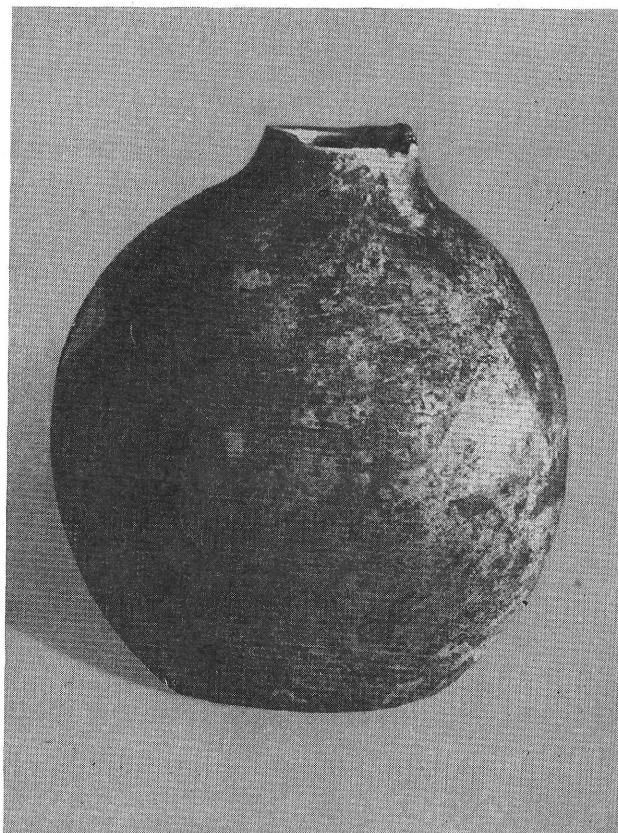

16. kép. 49. sír: mázas palack
Grab 49: Glasiertes Gefäss

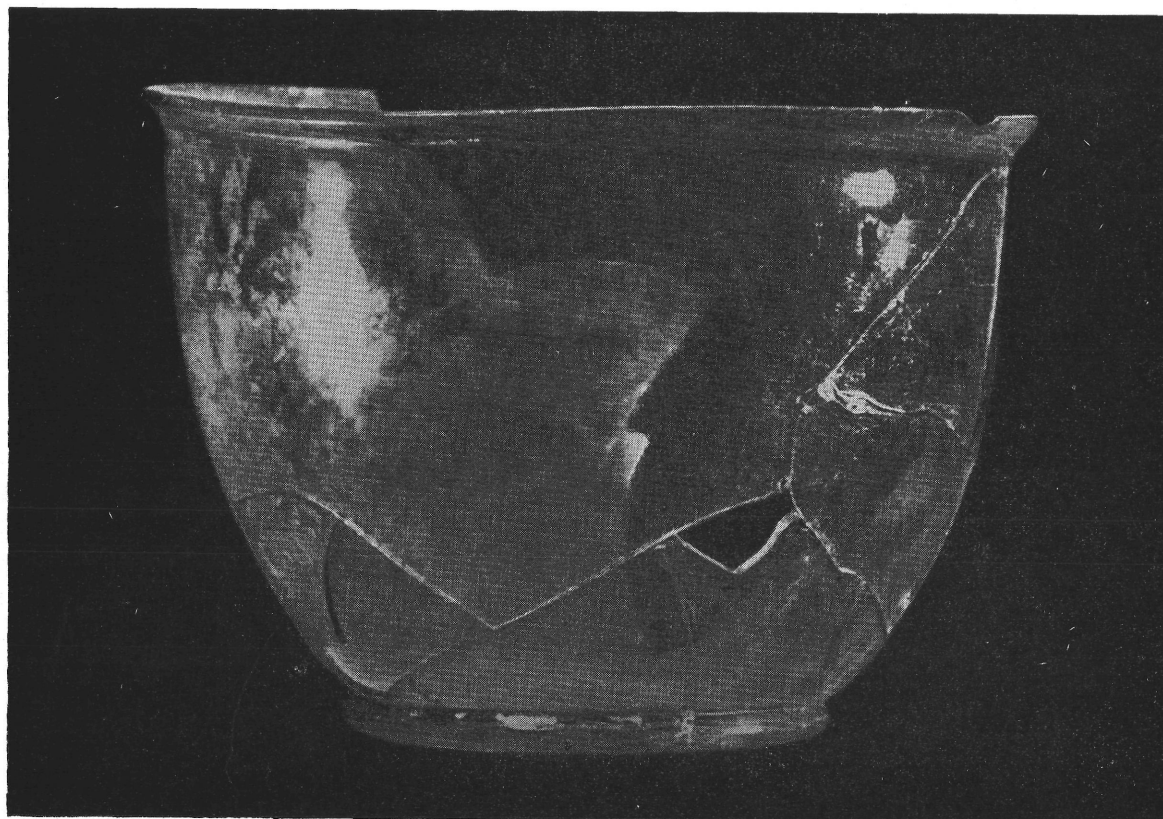

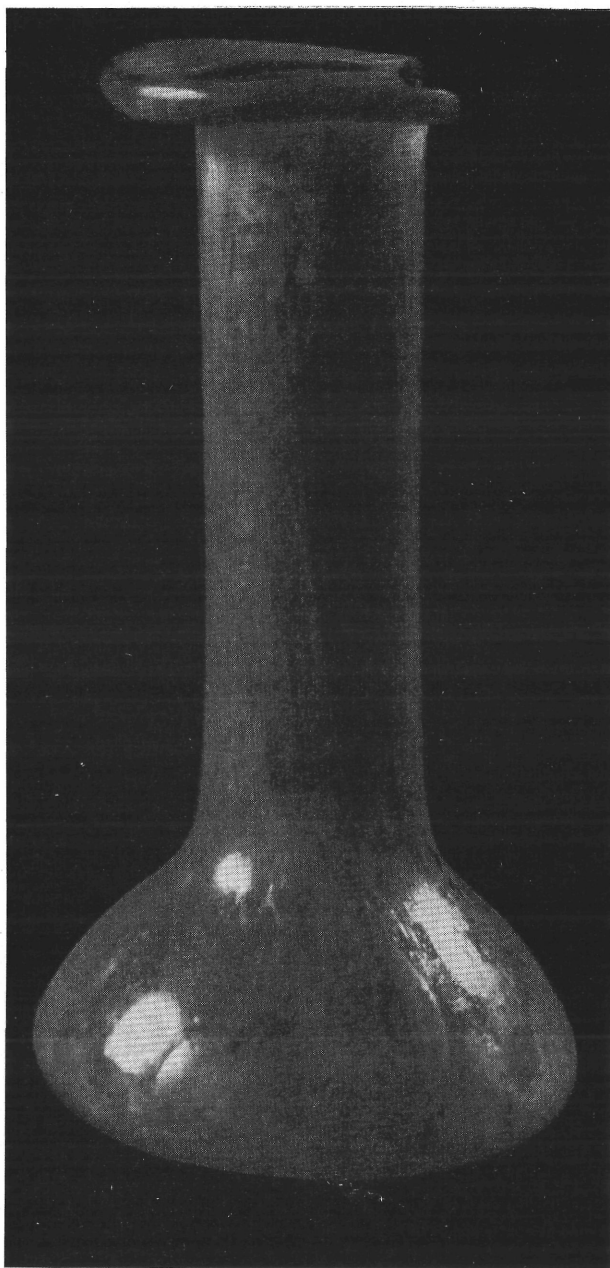
17. kép. 49. sír: szürke bögre
Grab 49: Grauer Napf

18. kép. 14. sír: gömbhasú üveg pohár
Grab 14: Kugelförmig gebauchter Glasbecher

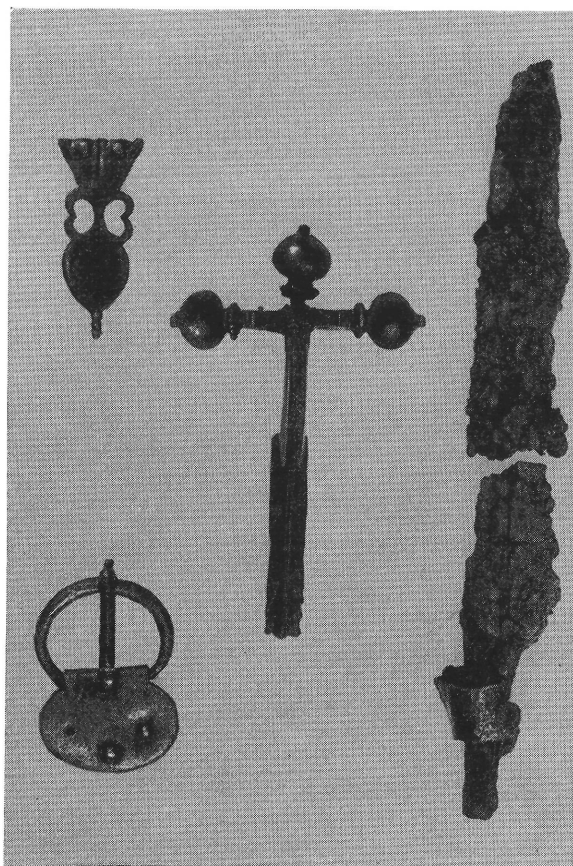

19. kép. 34. sír: üveg pohár
Grab 34: Glasbecher

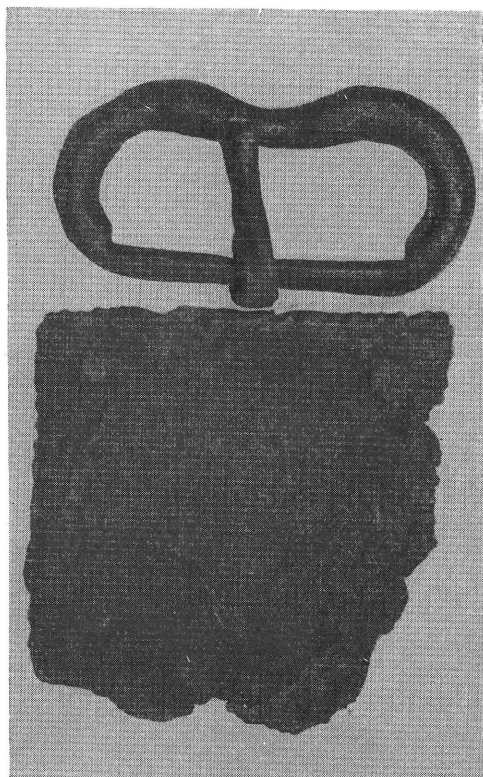

20. kép. 28. sír: illatszeres üveg
Grab 28: Salbengefäss

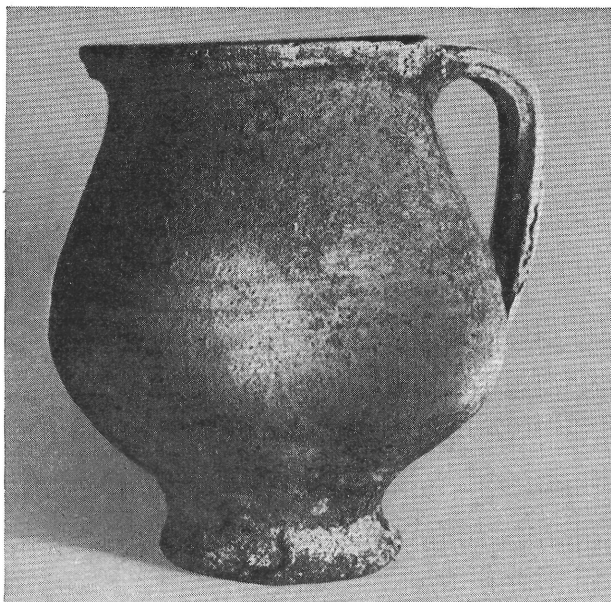

21. kép. 44. sír: leletek
Grab 44: Grabfunde

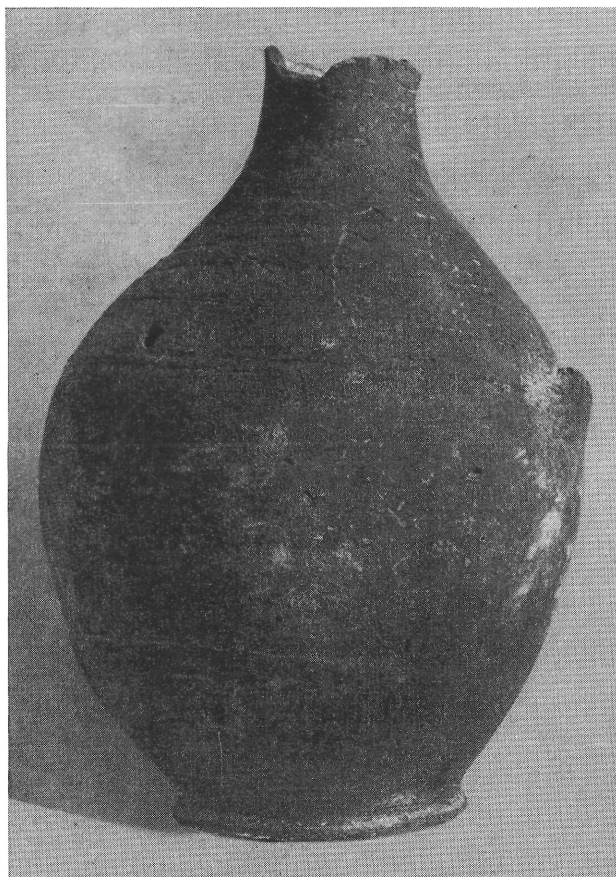
22. kép. 44. sír: citromsárga mázas edény
Grab 44: Zitronengelbes glasiertes Gefäss

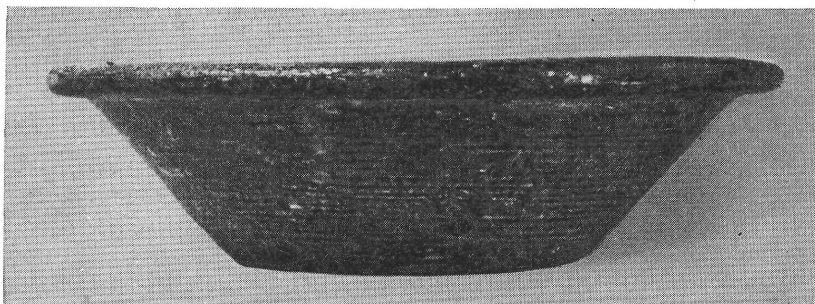
23. kép. 43. sír: bronz övcsat
Grab 43: Bronzene Gürtelschnalle

24. kép. 29. sír: szürke bögre
Grab 29: Grauer Napf

25. kép. 32. sír: szürke korsó
Grab 32: Grauer Krug

26. kép. 32. sír: szürke tál
Grab 32: Graue Schüssel

27. kép. 38. sír: szürke korsó
Grab 38: Grauer Krug

22. sír

Téglasír, teteje kőlappal lefedve, hossza 120 cm, szél.: 40 cm. É—D-i tájolású. A csontok szétmállottak, melléklet nem volt.

23. sír

Téglasír, Ny—K-i tájolású, fej Ny-on. Melléklet a sírban nem volt.

24. sír

Koporsó nélküli csontvázas sír, kőlappal lefedve. Ny—K-i tájolású. Melléklet nélküli.

25. sír

Téglasír, hossza 190 cm, szél.: 50 cm, oldala kő és tégladarabokkal kirakva. Ny—K-i tájolású, fej K-en. Mellékletek: nyitott végű bronz karperec X alakú bekarcolásokkal díszítve (43. kép), átm.: 6 cm.

26. sír

Koporsó nélküli csontvázas sír. ÉNy—DK-i tájolás, fej az ÉNy-i részen. Csontváz hossza 167 cm. Mellékletek: két db kerek átmetszetű huzalból készült karika fülbevaló. Átm.: 2,2 cm.

27. sír

Koporsó nélküli csontvázas sír. É—D-i tájolású, fej É-on. Melléklet nem volt. A sír a 20. sír mellett feküdt.

28. sír

Téglakoporsó, tetején két sor téglával fedve. Ny—K-i tájolású, fej Ny-on. Melléklet: kis illatszeres üveg. Mag.: 10 cm (20. kép).

29. sír

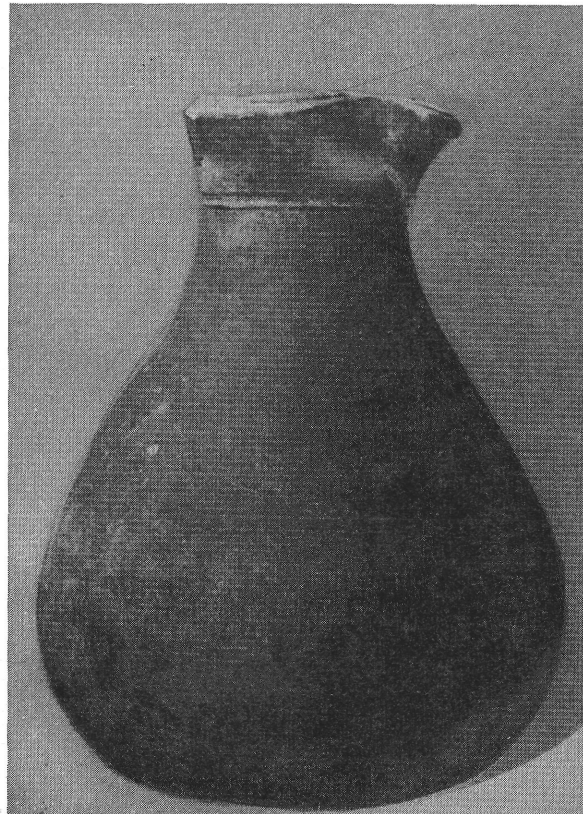
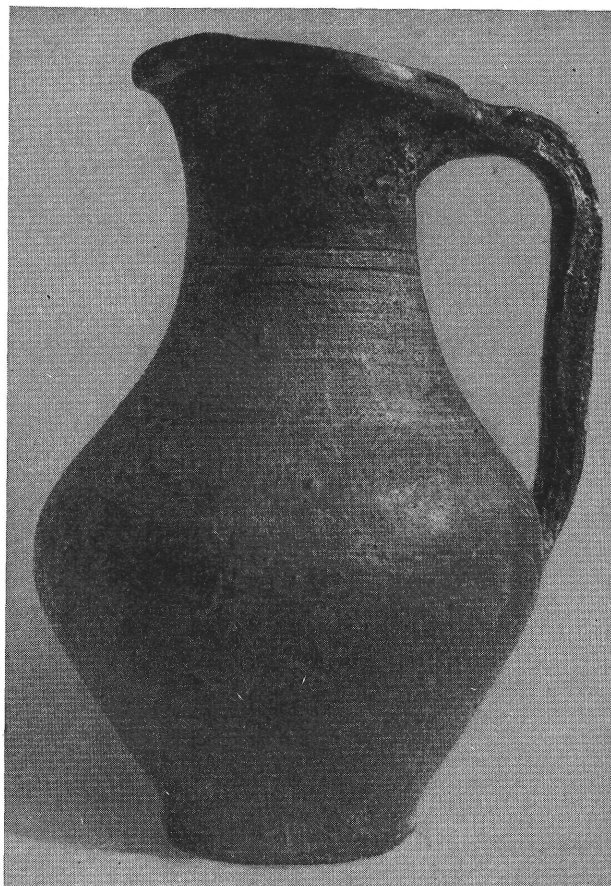
Koporsó nélküli csontvázas sír, É—D-i tájolású. Melléklet: kis szürke bögre, enyhén kihajló, keskeny peremmel, perem alól induló füllel. Mag.: 10 cm, száj átm.: 8 cm (24. kép).

30. sír

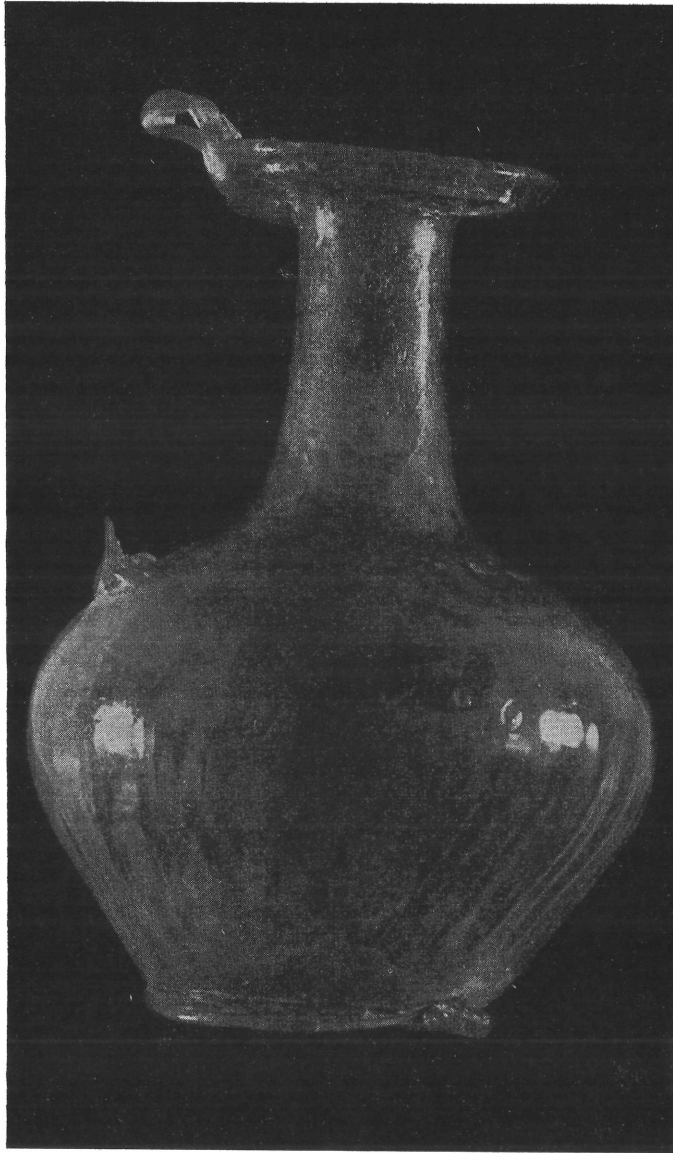
Koporsó nélküli csontvázas sír. K—Ny-i tájolású, fej K-en. Csontváz hossza 165 cm. Melléklet: bronz lemez borítású faládika töredékei, rossz állapotban maradt fenn.

31. sír

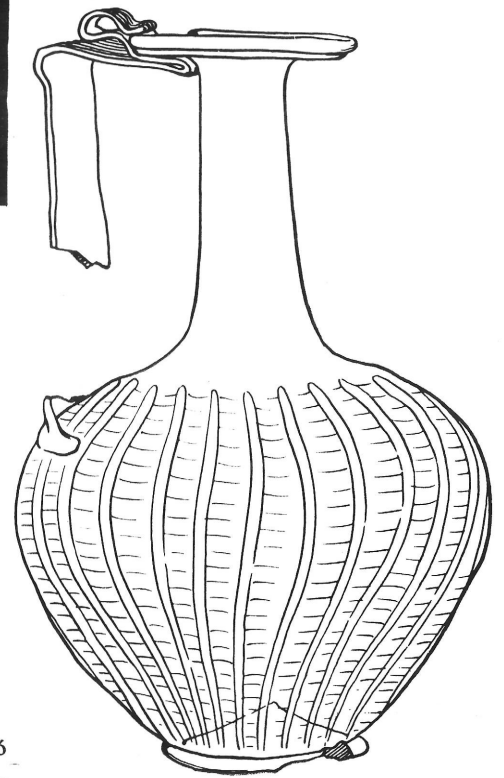
Téglasír, ÉNy—DK-i tájolású, melléklet nincs.

28. kép. 39. sír: szürke kancsó
Grab 39: Graue Kanne

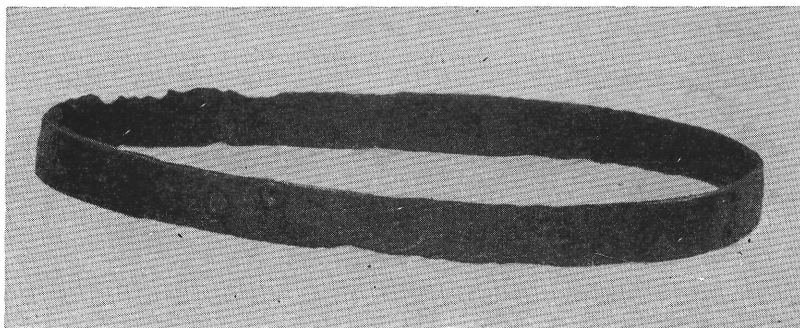

29. kép. 45. sír: tüvegkorsó
Grab 45: Glaskrug

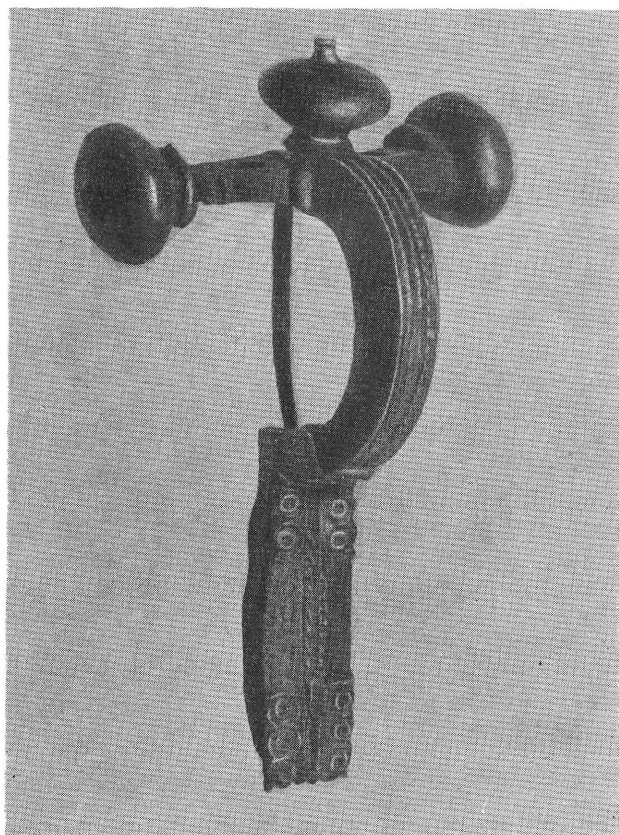

30. kép. 45. sír: tüvegkorsó
Grab 45: Glaskrug

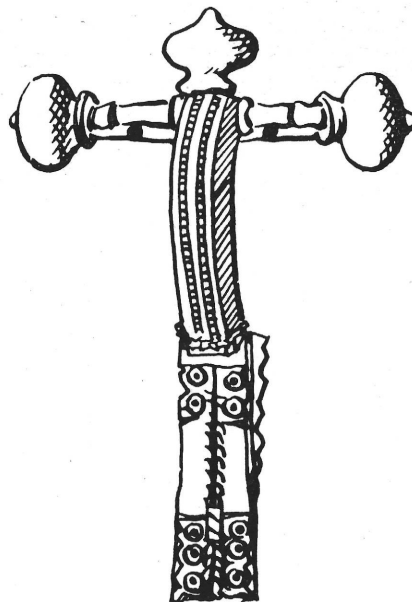
31. kép. 40. sír: karkötő
Grab 40: Armband

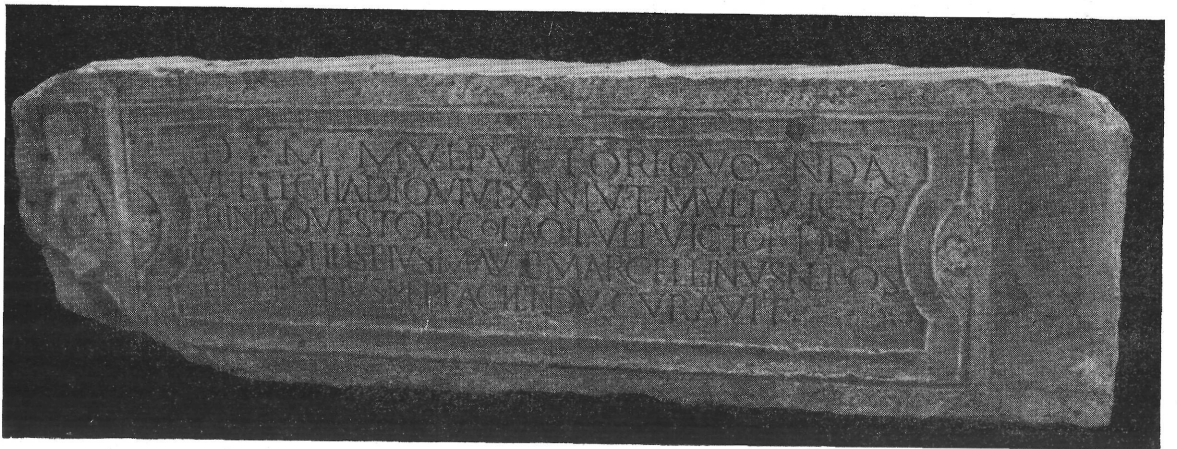
32. kép. 40. sír: karkötő
Grab 40: Armband

33. kép. 45. sír: fibula
Grab 45: Fibel

34. kép. 45. sír: fibula
Grab 45: Fibel

35. kép. 17. sírnál másodlagosan
felhasznált szarkofág oldala
Grab 17. Sekundär verwendete
Sarkophagwand

36. kép. 18. sírnál másodlagosan felhasznált
sírkő töredéke
Grab 18. Sekundär verwendetes
Grabsteinfragment

37. kép. 18. sírnál
másodlagosan felhasznált
sírkő töredéke
Grab 18. Sekundär
verwendetes
Grabsteinfragment

38. kép. 51. sírnál másodlagosan felhasznált kő
Grab 51. Sekundär verwendeter Grabstein

39. kép. 43. sír
Grab 43.

32. sír

Téglasír. Ny—K-i tájolású, fej Ny-on. Mellékletek: lábánál nagyméretű, sötét korszó (25. kép). Mag.: 24 cm. Peremrésze letörött; — sötét tál, kihajló peremmel, külső oldalán hornyolással (26. kép). Átm.: 16 cm. Négy db érem: Constantinus dinasztia valamelyik tagjának GLORIA EXERCITUS típusú kisbronz (2 db)⁶ Constantinus iun. Coh.² 126 PB kisbronz (2 db).

33. sír

Téglasír, 170 cm hosszú, 45 cm széles. Ny—K-i tájolású, fej Ny-on. Melléklet: két db, spirálisan csavart huzalból készült bronz karokötő. Átm.: 6,5 cm.

34. sír

Téglalapokból összeállított sír, tetején két sor téglával fedve, Ny—K-i tájolású, fej Ny-on. Melléklet: üveg pohár, tojás alakú testtel, kis gyűrűs talppal. Átlátszó, világos zöld (19., 44. kép.) Mag.: 10 cm, száj átm.: 8,5 cm.

35. sír

Koporsó nélküli csontvázas sír, a halottat két sor tetőfedő téglával takarták le. Ny—K-i tájolású, fej Ny-on. Előzőtől D-re feküdt. Mellékletek: bronz övcsat, ovális csat kerettel. Átm.: 3,5 cm.

36. sír

Téglasír Ny—K-i tájolású, fej K-en. Melléklet a sírban nem volt. Előzőtől D-re feküdt.

37. sír

Téglalapokból összeállított koporsó. Ny—K-i tájolású, fej a sír Ny-i részén. Melléklet nem volt. A sír az előzővel szemben feküdt.

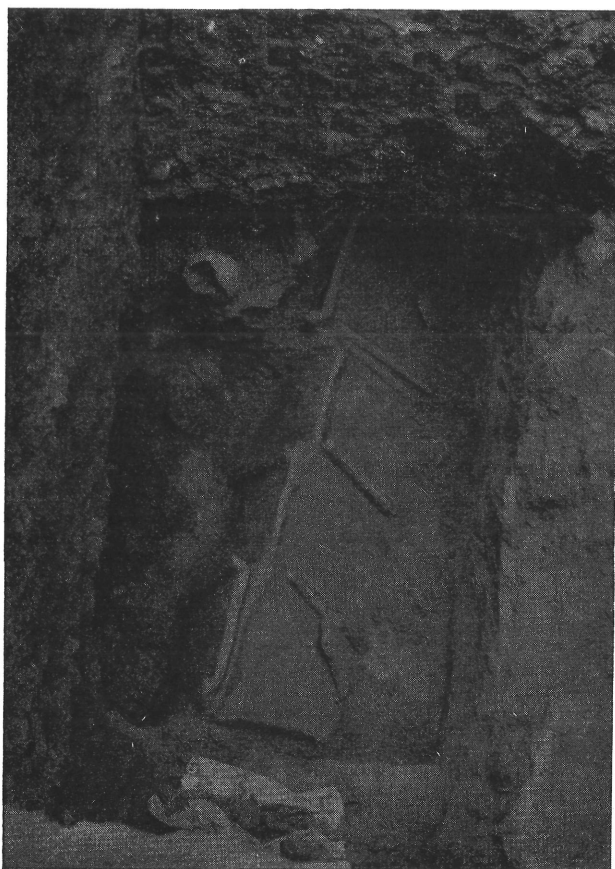
38. sír

Téglasír, sír hossza 160 cm. Ny—K-i tájolású, fej Ny-on. Mellékletek: jobb lábánál világossötét, lóhere kiöntőjű kancsó. Mag.: 21 cm, száj átm.: 7 cm. Hasi részén kiszélesedik, talpa felé elszűkül (27. kép). Medencéjén vaskés, hossza: 16 cm.

39. sír

Téglalapokból összeállított sír. É—D-i tájolású, fej É-on. 38. sírra merőlegesen feküdt.

⁶ Az érmek meghatározását Bíróiné Sey Katalinnak köszönöm.

40. kép. 46. sír
Grab 46.

Mellékletek: a halott vállán hagymafejes fibula, kisméretű, zömök, hossza: 6 cm. — Lábánál sötétszürke lóhere alakú kiöntőjű kancsó, talpa felé erősen kiszélesedik (28. kép). Mag.: 19 cm, száj átm.: 6 cm. — Egy db érem, Constantinus dinasztiaéhoz tartozó valamelyik császár erősen kopott, olvashatatlan kisbronz.

1961 őszén hitelesítő ásatásnál előkerült sírok.

Egy 16 méteres árkot húztunk a bölcsőde K-i falával párhuzamosan, s ettől K-re egy 6 méter hosszú árkot.

40. sír

Tetőfedő téglából összeállított sír. Ny—K-i tájolású, fej K-en. Koporsó hossza 180 cm, szél.: 50 cm. Csontváz hossza: 170 cm. Mellékletek: laposra kalapált lemezből készült bronz karperec, poncolt kör díszítéssel, átm.: 6,5 cm (31—32. kép). — Kerek átmetszetű bronz huzalból készült, nyitott végű bronz karperec, (2 db) eltörött, átm.: 6 cm.

41. sír

Kőlapokból összeállított sír, hossza: 2 m. Ny—K-i tájolású, bolygatott, melléklet a sírban nem volt.

42. sír. II. árok

K—Ny-i irányú fal tetejére helyezték a csontvázat, mely rossz állapotban volt. Mellette kékszínű, fehér hullámvonallal díszített gyöngy volt.

43. sír

Épületfaragványokból, kőlapokból összeállított sír (39. kép). ÉNy—DK-i tájolású. Sír hossza: 220 cm, szél.: 53 cm. Két csontváz volt benne, az egyik a koporsó ÉNy-i sarkában volt összerakva. E mellett katonai övcsat, ív alakban hajlított csatkerettel a borító lemez széle fogazott, sarkainál szegecs tartja össze. Hossza: 5,5 cm, szél.: 3,4 cm (23. kép).

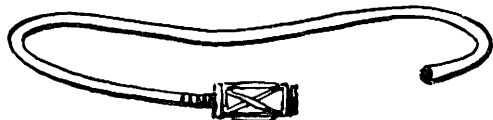
A második halott nyújtott helyzetben feküdt, feje ÉNy-on. A nyújtott helyzetben fekvő vázat pirosra égetett falazó téglára helyezték. Melléklet nem volt.

41. kép. 8. sír
Grab 8.

42. kép. 4. sír: téglabélyeg
Grab 4: Ziegelstempel

43. kép. 25. sír: karkötő
Grab 25: Armband

44. sír

Téglasír, ÉNy—DK-i tájolású, hossza 2 m, szél.: 46 cm. Csontváz hossza 164 cm. Koponya az ÉNy-i oldalon. Mellékletek: vállán hagymafejes fibula, a kengyelen gyöngysorral, lába „V” alakú motívummal díszítve. Hossza: 9,5 cm. — Medencéjén övcsat, ovális alakú csatkeret és szíjborító lemez, a tű stilizált állatfejben végződik. Hossza: 4,4 cm. — Vastőr, nyele bronz karikával volt a pengéhez erősítve (21. kép). A csontváz lábánál hengeres testű, kétfülű citromsárga mázú palack, rövid, szűk nyakkal, a perem alól induló fülek a vállra támaszkodnak. Mag.: 20 cm, száj átm.: 2,5 cm (22. kép).

45. sír

Téglasír, Ny—K-i tájolású, fej Ny-on, koporsó hossza 152 cm, csontváz hossza 100 cm. Mellékletek: vállán hagymafejes fibula, kengyelen két sorban futó gyöngysor díszítéssel, mely a lábon is tovább tart, a zárszerkezet széle fogazott. Hossza: 8,5 cm (33—34. kép). Lábánál üvegekorsó (29—30. kép), kihajló peremmel, perem alól induló barázdált füllel, mely a vállra támaszkodik. Mag.: 18 cm, száj. átm.: 7 cm. — Traianus Decius RIC 37(c) és Constantius kisbronz.

46. sír

Téglasír, élére állított falazó téglákból háztető-szerűen összerakva (40. kép). Hossza 2 m. Ny—K-i tájolású. Csontváz vállánál üvegpohár, félgömb alakú testtel, vékony falú (1—2. kép), mag.: 7,5 cm, száj átm.: 7,5 cm. — Vállán hagymafejes fibula, a kengyelen rács díszítéssel, vékonyabb formájú (3—4. kép), lábán pontkörös dísz, a szíj átfűző lyuk nincs átfúrva. Hossza: 8 cm.

47. sír

Csontvázas sír, egy sor téglával lefedve, fejnél egy téglarezsutosan felállítva. Ny—K-i tájolású, fej Ny-on. Sír hossza 2 m, csontváz hossza: 170 cm. Mellékletek: vállon hagymafejes fibula, hossza: 7 cm; vas övcsat (14. kép).

48. sír

Téglasír, háztető-szerűen összerakva, fejnél, lábánál egy-egy álló téglalap. ÉNy—DK-i tájolású. Fej Ny-on. Sír hossza 110 cm, csontváz hossza 80 cm. Mellékletek: Medencénél gömbhasú, haránti bordázású, hosszú nyakú üvegpalack (5—6. kép). Mag.: 12 cm, száj átm.: 4,5 cm. A sír az előzőtől D-re feküdt.

49. sír

Tégla és kőlapokból összeállított sír, Ny—K-i tájolású (33. kép). Fej Ny-on. Sír hossza 152 cm, szél.: 55 cm. Csontváz hossza 130 cm. Mellékletek: lábánál hengeres testű, szűk nyakú palack, narancssárga mázzal bevonva, egyik füle letörve. A fül a kihajló perem alól indul, s a vállra támaszkodik. Az edény nyakán, vállán, testén 3—4 sor hornyolás fut körbe (16. kép). Mag.: 27 cm, száj átm.: 5 cm. — Kis fületlen sűrű bögre, vastagított peremmel, kiugró váll és hasi résszel, talpa felé hirtelen elszűkül. Mag.: 9 cm, száj átm.: 5,5 cm (17. kép). — Csonkakúpos üvegpohár, törött, talp átm.: 4,5 cm. — Hat db rossz fenntartású érem a Constantinus dinasztia köréből.

50. sír

620-as épület ÉNy-i sarkánál húzott 5×5 m-es blokkban ÉNy—DK-i tájolású, épületfaragványokból és kőlapokból összeállított koporsó feküdt. Hossza 170 cm. A csontok a sírban össze voltak dobálva. Melléklet nem volt.

A blokk Ny-i oldalán egymástól 50 cm távolságra kőlapokra és falazó téglára egy-egy koponya volt állítva. Egyéb csontokat, koporsó töredékeket körülöttük nem találtunk. Hasonló jelenséggel a Bogdáni úti temetőben is talákoztunk.

Barkóczi László a Ny—K-i és a K—Ny-i sírtájolásban nem ethnikai különbséget, hanem különböző vallási szokást lát.¹³ A Bécsi úton sem lehet szigorúan elhatárolni a két tájolási módot, mindkét típussal találunk melléklet nélküli és kíséző anyagot tartalmazó síroknál, többségük téglasír, kivéve a 24-es számút.

Az É—D-i tájolású sírok között szintén van koporsós és koporsó nélküli földbe temetkezés is, ez utóbbi gyakoribb. É—D-i sírok mellékletben szegények. A 29. számú, csontvázas sírban levő kis szürke bögre Schörgendorfer szerint az V. század elejéig használatban volt,¹⁴ ez az egy megfigyelés azonban kevés annak megállapítására, hogy az É—D-i tájolású sírok kerültek legutoljára földbe. A Bogdáni úton megfigyelésünk szerint az É—D-i sírok tartoztak a temető legkésőbbi periódusához. Hampel a Raktárréti temetőből említ olyan É—D-i sírt, melyet már a római útba vágtak.¹⁵ Nagy Lajos megfigyelései szerint az aquincumi É—D-i sírok keresztény környezetben jelentkeznek. A gázgyári építkezések alkalmával előkerült sírok É—D-i irányban feküdtek, a temető leletanyaga szegényes. Bécsi út 98. szám alatti, IV. század 2. feléből származó temetőben is É—D-i tájollással találkozunk.¹⁶ Talán keresztényt temettek el a 7-es számú É—D-i tájolású sírba, melyben keresztel díszített gyűrűt találtunk.

Sági szerint a IV. századi É—D-i tájolású sírokba nem a helyi lakosság temetkezett, hanem a helyükbe betelepített barbár népelemek. Intercisában ezzel a tájolási móddal főleg gyermekeket és nőket temettek el.¹⁷ A Bécsi úton a 7-es, 22-es, 27-es, 39-es sírokban feküdhetnek nők.

A sírokban a késő-római temetők szokásos emlékananyagát találjuk. A legtöbben hiányzott a kíséző anyag, ami a temető késői voltát bizonyítja.

A 2. és 32. sír szürke tálja gyakori késő-római forma, Intercisában egy IV. század közepére keltezett sírból, s a zengővárkonyi II. temető 4. sírjából került elő hasonló.¹⁸ A 2. sír piros poharának megfelelőjét Intercisában a IV. század közepére keltezett sírból ismerjük.¹⁹

A 3-as számú sír citromsárga mázú, lóhere alakú kiöntőjű korsójának előzményeit a bronz és üvegedényekben kell keresnünk.²⁰ A barna ólomázós korsó s a kis szürke bögre is tipikus és gyakori kíséző anyag. Az utóbbi a 16, 29, 49. számú sírokból került elő, Schörgendorfer a típus használatát a IV. század közepétől az V. század elejéig teszi.²¹

A 38. és 39. számú sírokból előkerült szürke, lóhere formájú kiöntővel rendelkező kancsókat is megtaláljuk a IV. sz. közepéről származó sírokban.²² A 39. sírban a Constantinus dinasztiaéhoz tartozó kopott érem-melléklet is ezt bizonyítja.

A 45. és 49. sír kétfülű, mázas palackjainak előzményeit Póczy Klára a kölni és trieri üvegedényekben látja. Előfordulási helyük: Aquincum, Intercisa, Brigetio; Noricumban hiányzik.²³ A 45. sírban II. Constantinus kopott kisbronzja is e késői időkre határozza meg e típus használatát.

Üvegleletek között legszebb a 45. sír üveg korsója, s a 48. sír gömbhasú, hosszú nyakú palackja. A félgömb és tojás alakú poharak analógiáit a késő-római temetőkben mindenhol megtaláljuk. Pilismaróton ez a forma a IV. század 60—70-es éveiben fordul elő.²⁴ Aquincumban, a Hunor utcában előkerült, a IV. század második felére keltezett szarkofág leletei között is előfordul ez a pohár forma.²⁵ Az üvegcorsó (45. sír) párhuzamai a IV. század második felére keltezhető sírokban vannak meg.²⁶ Ékszerekben a sírok szegények voltak. Megemlítjük a 7. sír gyűrűjét, a 25-ös sír bronz huzalból készült, nyitott végű, rovátkolással díszített karpercecét, a 26-os sír egyszerű fülbevalóját. Előfordulási idejük a IV. század közepe.²⁷ A 43., 44. sír bronz és a 47. sír vas övcsatja a IV. század második felére jellemző típusok.²⁸ A 44. sír áttört pelta motívummal díszített szíjvégének analógiáit megtaláljuk Intercisában,²⁹ a zengővárkonyi II. temető II. sírjában, ahol Constantinus Junior és Constans éremmel került elő.³⁰

¹³ Barkóczi L. : i. m. 126.

¹⁴ Schörgendorfer : Die römische Keramik der Ostalpenländer. Brunn—München, 1942. 26.

¹⁵ Hampel J. : Bud. Rég. I (1889). 53.

¹⁶ Nagy T. : i. m. 376.

¹⁷ Sági K. : i. m. 118.

¹⁸ Póczy K. : Intercisa II. Arch. Hung. XXXVI (1957). XXI. t. 15. — Dombay J. : Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1957.

¹⁹ Sági K. : i. m. 29. sír.

²⁰ Póczy K. : Intercisa II. XVIII t. 1, XIV. t. 9.

²¹ Schörgendorfer : i. h.

²² Sági K. : i. m. 64: a sír a IV. század közepére keltezve.

²³ Póczy K. : i. m. 73.

²⁴ Barkóczi L. : i. m. 122.

²⁵ Bónis É. : Bud. Rég. XV (1950). 563—564.

²⁶ Barkóczi L. : i. m. 127. Kisárpás: Bíró E. : Arch. Ért. 1959. 173.

²⁷ Alföldi M. : Intercisa II. 409.

²⁸ Alföldi M. : i. m. 410.

²⁹ Intercisa II. Abb. 103. — Dombay J. : i. m.

³⁰ Dombay J. : i. m. 323.

A fibulák változatos formát mutatnak. A IV. század 2. felére keltezhető fibuláknál a kengyel mindig vastagabb, a hagymafej nagyobb lesz, a kereszttrúd megrövidül (44, 45. sír).³¹ Későbbi az a forma is, ahol a láb a kengyelhez képest aránytalanul megnyúlik, pl. a 46. sír fibulájánál.

A 42. sírban talált sötétkék színű, ráfolyatott fehér hullámvonallal díszített gyöngy a IV. század közepén tűnik fel a pannóniai limesen, s használata a népvándorlás korába is átnyúlik.³²

Érem mellékletekben a sírok szegények voltak, s zárt időhatárt adnak. A Constantinus dinasztia érmei kerültek elő, a legtöbbje erősen kopott, használt állapotban. E kopottságból arra következtethetünk, hogy azokat hosszabb használat után helyezték a sírokba. A késő-római temetők általában pénzben szegények. A késői időkben a pénzforgalomban hirtelen szakadás áll be.³³ Ezt tapasztaljuk a szentendrei, pilismaróti temetőekben is.³⁴

Összefoglalva az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a temető korát eléggé zárt időhatár közé tehetjük, a IV. század közepétől, a IV. század végéig használhatták. Hogy a temetkezés az V. századba is átnyúlik, biztosan állítani nem tudjuk, mivel semmi olyan emlékanyag nem került elő, amit teljes biztonsággal az V. századra keltezhetnénk.

A sírok legsűrűbben a bölcsőde és a 620. épület alapozási blokkjában kerültek elő.

A IV. század legvégén kerülhetett a földbe a 43. sír második teteme, ugyanis a sír ÉNy-i sarkában összedobált csontváz mellett a IV. század 2. felére jellemző katonai övcsat volt (23. kép), s így a második halott csak jóval később kerülhetett a földbe. A 42. sírban talált gyöngyöt használhatták még az V. század elején is. Ehhez a periódushoz tehetjük még a 29. számú, É—D-i tájolású sírt, az itt talált kis szürke bögre használati ideje is átnyúlhat az V. század elejére. A 4. sír földbe kerülésének idejét a Valentinianus kori bélyeg alapján pontosan megállapíthatjuk. Mint tudjuk, Valentinianus alatt történt az utolsó nagy limes megerősítés, halála után a pannóniai limes felbomlott.

Az élet 375 után sem szűnt meg a canabae területén, a városi lakosság a biztonságot jelentő tábor falai közé húzódott, vagy a budai hegyvidék villa településeit foglalta el.

Magunk részéről a most feltárt Bécsi úti temetőben a koporsó nélkül földbe temetett, melléklet nélküli sírokat tartjuk a legkésőbbieknek.

³¹ Kovrig I. : A császárkori fibulák fő formái Pannóniában. 25.

³² Alföldi M. : i. m. 443.

³³ Alföldi A. : Untergang der Römerherrschaft. I. 30.

³⁴ Barkóczi L. : i. m. 127.

GYÖRGYI PARRAGI

NEUERE SPÄTRÖMISCHE FUNDE
AUF DER BÉCSI-STRASSE

Zwischen den Jahren 1959 und 1962 kamen auf der Fläche der ehemaligen Viktoria-Ziegelfabrik bei den Fundierungsarbeiten der Versuchswohnsiedlung spätrömische Gräber zum Vorschein.

In den aus Ziegeln, Steinplatten und behauten Bausteinen zusammengestellten Särgen wurden die Toten in OW-, WO- und NS-Orientierung begraben. Es kamen auch Bestattungen vor, wo die Gräber aus sekundär verwendeten Grabsteinen zusammengestellt wurden und wieder andere, wo der Tote einfach in die Erde gelegt wurde. Viele Gräber waren beigabenlos. Das übrige Fundmaterial ist für die Mitte und für die zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts charakteristisch. Hervorzuheben sind der Glaskrug mit Kannelüren, die halbrunden und ovalen Glasbecher, die Zwiebelkopffibeln, das offene Armband aus Bronze. Die Keramik ist durch zweihenklige, zitronen- und orangengelbe, mit Bleiglasur versehene Flaschen mit engem Hals, sowie durch graue einhenklige Töpfe vertreten.

In den Gräbern befanden sich schlecht erhaltene Münzen und Kleinbronzen von den Mitgliedern der Konstantin-Dynastie. Auf Grund der Analogien und des Fundmaterials lässt sich das Alter des Gräberfeldes auf die Mitte bzw. zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts setzen.